

تاریخ وصول: ۱۳۹۰/۷/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۸/۲۵

تیبین جامعه‌شناختی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

بتول محمود مولایی کرمانی ۱

منصوره بکائی جوپاری ۲

مهین محمود مولایی کرمانی ۳

علی اسلامی ۴

چکیده

اسلام به‌عنوان یکی از ادیان جهانی شناخته می‌شود. این دین با مفاهیم متعالی خود توانسته است منابع سرمایه‌ای فراوانی فراهم کند معتقدانی که حاضرند تا پای جان در راه اسلام فداکاری کنند. قدرت نرم اگرچه به نظر می‌رسد ابداع قرن مدرن باشد اما با کمی گنکاش در تاریخ مشخص می‌شود که ادیان ابراهیمی به‌ویژه اسلام به گونه‌ایی ظریف این موضوع را مدنظر داشته‌اند و همواره در دستورات خود گنجانده‌اند. پیامبراکرم(ص) و ائمه اطهار(ع) به‌عنوان افرادی که در تاریخ بی‌ظنیرند و از نمونه‌های بی‌بدیل قدرت نرم محسوب می‌شوند و با سعی و اهتمام خود قدرتی بی‌ظنیر برای اسلام و مسلمانان فراهم آوردند.

در مقاله حاضر بر پایه نظریه‌های (نظریه‌پرداز قدرت نرم) مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام استخراج

۱. کارشناس ارشد مطالعات زنان b.mmolaie@gmail.com

۲. مربی گروه الهیات دانشگاه پیام نور، صندوق پستی ۷۹۶۳۵۹۳۹۱، تهران، ایران.

۳. دبیر رسمی آموزش و پرورش استان کرمان

۴. دبیر رسمی آموزش و پرورش استان کرمان

و بررسی می‌شود. روش تحقیق مورد استفاده در این مقاله به شیوه توصیفی و تحلیلی می‌باشد و نتایج تحقیق نشان می‌دهد که اسلام مؤلفه‌های قدرت نرم مطرح در نظریه جوزف نای را دارا می‌باشد. همچنین نظریات جامعه‌شناختی مرتبط حاکی از قدرت بالای اسلام در این زمینه می‌باشد.

کلید واژه‌ها: اسلام، قدرت نرم، فرهنگ اسلامی، سیاست.

مقدمه

اسلام به‌عنوان یکی از ادیان جهانی همواره دارای تعالیمی می‌باشد که از طریق فقها برای همه اعصار و قرون قابل کاربرد است آموزه‌های قرآنی به جنگ نرم در حوزه دشمن‌شناسی و مقابله با دشمن، توجه داشته است. آیات بسیاری به این مسأله از دو منظر مختلف نگریسته است. به این معنا که اگر دشمن برخی از ساز و کارهای جنگ روانی را در جنگ نرم به کار می‌گیرد، جامعه اسلامی نیز در دفاع و مقابله با دشمن می‌بایست از همه امکانات بهره گیرد و در جنگ نرم، به حکم مقابله به مثل «فمن اعتدى علیکم فاعتدوا علیه بمثل ما اعتدى علیکم و اتقوا الله و اعلموا ان الله مع المتقین» عمل نماید (بقره: ۱۹۴).

تنها اختلافی که میان قدرت‌های نرم در گذشته و حال می‌توان یافت، تفاوت در ابزارهای و روش‌هایی است که از سوی دشمنان مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد؛ در گذشته ابزارهای قدرت نرم در داستان‌سرایی و شعر و مانند آن خلاصه می‌شد. اشعار هجوآمیزی که به‌ویژه در میدان‌های جنگی به‌عنوان رجز خوانده می‌شد تا روحیه مخاطبان را تضعیف کرده و شرایط روحی مبارزان را تغییر دهد. رجز و شعر دو کارکرد متضاد نسبت به دوست و دشمن داشت. اشعار به دوستان انگیزه مبارزه می‌بخشید و روحیه دشمنان را تضعیف می‌کرد. داستان‌سرایی و افسانه‌سازی از شخصیت‌های پهلوانی، از دیگر ابزارهایی بود که در جنگ نرم میان تمدن‌ها و اقوام و ملل بسیار مورد بهره‌برداری بوده است. اقوام از طریق افسانه‌ها و اسطوره‌سازی، نه تنها موقعیت خویش را فراتر از اقوام موجود تثبیت می‌کردند و به مردم و ملت

مطالعات

قدرت نرم

شماره دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱
پژش - جامعه‌شناسی
مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

خویش انگیزه می‌بخشیدند، بلکه اقوام و ملل دیگر را تحقیر کرده و به سخره می‌گرفتند تا جایی که شخص از انتساب به قوم و قبیله‌ای شرم می‌داشت.

یکی از مهم‌ترین اتهاماتی که همواره به پیامبران از سوی دشمنان ایشان زده می‌شد، عنوان شاعری بود. این اتهام از آن رو زده می‌شد که آموزه‌های آنان را در حد سخنانی برای تحریک عواطف و احساسات پائین آورند تا به مردم بقبولانند که آموزه‌های آنان بیرون از دایره عقلانیت می‌باشد و نمی‌تواند عامل خوشبختی و سعادت ایشان و دستور درست زندگانی بشر باشد. دشمنان برای تحقیر و تمسخر پیامبران، خود از ابزار شعر بهره می‌بردند و این اشعار را به گونه‌ای می‌سرودند که مخاطبان از انتساب خود به پیامبران و عنوان پیرو بودن شرم کنند. (صافات: ۳۶، طور: ۳۰، انبیاء: ۵ و حاقه: ۴۱). اما اسلام با کمک قرآن و آموزه‌های پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) ابزار قدرت نرم را برای مسلمین فراهم آورده است و مسلمانان می‌توانند با به‌کارگیری این ابزار کشور و دین خود را در برابر تهدیدات دشمنان مصون دارند.

واژه قدرت نرم در برابر قدرت سخت کاربرد دارد البته گاهی به جای قدرت از واژه‌های تهدید یا جنگ استفاده می‌شود ولی در نهایت معمولاً به یک مفهوم ختم می‌شود. قدرت نرم به‌عنوان یکی از اصول مقابله با کشورها در دنیای امروز مطرح می‌باشد در این راستا، در قرن حاضر کشورهای دارای تکنولوژی برتر با استفاده از تکنیک‌های رسانه‌ای، کشورهای مسلمان را مورد هجوم رسانه‌ای خود قرار داده‌اند. در قدرت نرم هدف، اذهان، افکار و ایدئولوژی افراد مطرح می‌باشد. قدرت نرم مؤثرترین، پیچیده‌ترین و در عین حال کارآترین قدرت‌ها در بین سایر قدرت‌ها برعلیه ارزش‌ها و امنیت ملی یک کشور محسوب می‌شود. این قدرت نوع دیگر خشونت نمادین است آن‌گونه که بورديو تعريف می‌کند، منظور خشونتی است که به وسیله آن از افراد با زور و اجبار، تعهد اطاعت و انقیاد گرفته می‌شود، ولی چون این تسلیم و اطاعت در انتظارات جمعی و اعتقادات اجتماعی تلقین و پذیرفته شده جمعی ریشه دارد، انقیاد اجباری و خشونت قلمداد نمی‌شود. خشونت نمادین بر باور و عقیده سازی استوار است. فرایند ایجاد عقاید جمعی و اجتماعی برای خلق

کارگزاران و کنشگران، دارای الگوهای درک و داوری است که آن‌ها را مهیا و مستعد می‌سازد تا دستورات نهفته در یک گفتمان یا وضعیت را دریافته و از آن تبعیت کند. (بوردیو، ۱۳۸۰: ۲۵۵)

از آن‌جا که انقلاب اسلامی بر پایه اسلام سیاستگذاری می‌شود، بنابراین بررسی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام به‌عنوان رکن اصلی سیاستگذاری کشور یکی از ضروریات می‌باشد. در این نوشتار با بررسی ابزار قدرت نرم اسلام که همانا ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های حاکم بر جامعه اسلامی می‌باشد پرداخته و سعی می‌شود تا با تبیین جامعه‌شناختی و برطبق مؤلفه‌های قدرت نرم نظریه جوزف نای به روش نظری و تحلیلی این مؤلفه‌ها بررسی شوند و این سؤالات مطرح می‌شود: آیا اسلام از همان ابتدای پایه‌گذاری توسط پیامبر اکرم (ص) به مؤلفه‌های قدرت نرم توجه کافی مبذول داشته است؟ آیا مؤلفه‌های قدرت نرم مطرح در نظریه جوزف نای با اسلام قابل تطبیق است؟ و آیا در نظریات جامعه‌شناختی به اندازه کافی به مسأله قدرت نرم اسلام پرداخته شده است؟ در مقاله حاضر تلاش شده است که به سؤالات مطرح شده پاسخ داده شود.

مطالعات قدرت نرم

جنگ نرم قدمتی به اندازه جنگ سخت دارد. اما کهن‌ترین کتابی که حاوی محورهایی پیرامون روش‌های جنگ نرم و سخت است، متعلق به سان تزو^۱، استراتژیستی است که حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح می‌زیسته است. این کتاب یکی از قدیمی‌ترین مجموعه‌های مرتبط با استراتژی است و ارتش‌های چین، ژاپن و کره در جنگ‌های متعدد از آموزه‌های این کتاب استفاده برده‌اند. پس از جنگ جهانی دوم هنری کسینجر^۲، وزیر امور خارجه پیشین آمریکا، این کتاب را در غرب مطرح کرد و موجب نگاه مجدد به آن شد. به باور تزو، جنگ تنها یک مسأله نظامی صرف نیست، بلکه جوانب مختلف اطلاعات روانی، اقتصادی و سیاسی را در بر می‌گیرد. اما با این وجود معروف‌ترین تعریف را به جوزف نای،

سال دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱
پیشین - جامعه‌شناختی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

1. Sun Tzu (Sunzi)
2. Henry Kissinger

استاد دانشگاه هاروارد، نسبت می‌دهند. نای رئیس مدرسه دولتی جان اف کندی و عضو هیئت علمی دانشگاه هاروارد می‌باشد. وی اصطلاح قدرت نرم را برای اولین بار در کتابی با عنوان ملزم به رهبری^۱ که در سال ۱۹۹۰ منتشر شد، به کار گرفت. اندیشه‌های نای در قالب نظریه‌های نو لیبرالیسم^۲ و یا لیبرالیسم^۳ قرار می‌گیرد. وی قدرت نرم را "توانایی شکل‌دهی ترجیحات دیگران" می‌داند. (ساروی، ۱۳۹۰: ۶۳)

قدرت سخت بر سرمایه مادی بازیگر و قدرت نرم بر سرمایه اجتماعی بازیگر استوار است. قدرت نرم، در مقایسه با سایر ابزارهای سیاست خارجی، بیشترین تأثیرپذیری را از مؤلفه‌های هویت ملی دارد. (هرسیج و تویسرکانی، ۱۳۸۹: ۱۵۲)

قدرت نرم، به آن دسته از قابلیت‌ها و توانایی‌های کشور اطلاق می‌شود که با به‌کارگیری ابزارهایی چون فرهنگ، آمال و یا ارزش‌های اخلاقی به صورت غیر مستقیم بر منافع یا رفتارهای دیگر کشورها اثر می‌گذارد. (هرسیج و تویسرکانی، ۱۳۸۹: ۱۵۴)

از شاخصه‌های سنجش قدرت نرم، میزان برخورداری ساکنین یک سرزمین از اعتماد و سایر مؤلفه‌های مطرح در حوزه سرمایه اجتماعی است. هیچ ملتی بدون برخورداری از قدرت نرم و ایجاد وفاق و همبستگی اجتماعی قادر به حرکت در مسیر تعالی و کسب اعتبار معنوی در جامعه جهانی نخواهد بود. این اعتماد در دو سطح مردم-مردم و حاکمیت-مردم قابل تجلی و بازتاب است و «سرمایه اجتماعی» معطوف به کشف و استخراج این شاخصه‌ها در جوامع می‌باشد. (قدسی، ۱۳۸۹: ۱۳۳)

مطابق نظریه نای، قدرت نرم هرکشور از سه منبع نشأت می‌گیرد: فرهنگ (بخش‌هایی که برای دیگران جذابیت داشته باشند)، ارزش‌های سیاسی (زمانی که با افکار عمومی داخل و خارج منطبق باشد)، و سیاست خارجی (زمانی که مشروع و اخلاقی تلقی شوند). (نای، ۲۰۰۵: ۱۲)

فرهنگ اسلامی

«ادوارد تیلور» مردم‌شناس انگلیسی فرهنگ و تمدن را به یک مفهوم به‌کار

1. Bound to Lead
2. Neo - Liberalism
3. Liberalism

برده، فرهنگ یا تمدن را مجموعه‌ای پیچیده از معرفت، عقاید، اخلاقیات، قوانین، آداب و رسوم و همه قابلیت‌ها و عاداتی دانسته که انسان به‌عنوان عضوی از جامعه می‌پذیرد. بنابراین، در یک جمع‌بندی «فرهنگ به همه نهادها، فنون، هنرها، رسوم، سنت‌ها، ادبیات و اعتقادات (حسینی کازرون، ۱۳۷۳: ۴۲) اطلاق می‌شود. حجازی نیز معتقد است که مثلث زندگی بشر را دین، فرهنگ و تمدن می‌سازد، به‌طوری که فرهنگ و تمدنی را در نزد هیچ قومی نمی‌توان یافت مگر آن‌که شکلی از مذهب در آن وجود داشته باشد. (حجازی، ۱۳۶۰: ۵۸)

در تعاریف و نظریه‌های مختلف در مورد فرهنگ یک نکته مشترک وجود دارد و آن این‌که، فرهنگ مشخصه انسان و عامل اصلی هویت‌بخشی به اجتماعات انسانی از سوی دیگران است. در نزد گروهی دیگر فرهنگ را به مثابه مجموعه‌ای از نهادها، ساختارها یا الگوهای می‌بینند که هویت جوامع را تشکیل می‌دهد و گروه سوم به فرهنگ به منزله اصلی‌ترین تجلی حیات انسانی و مجموعه‌ای از نمادهای مرتبط با یکدیگر می‌نگرند. در هر سه برداشت، فرهنگ عصاره حیات اجتماعی انسان و جلوه‌گاه انسانیت انسان در عرصه اجتماعی معرفی شده است. در تحلیل طبقه‌بندی تعاریف مختلف از فرهنگ نشان می‌دهد که این مفهوم همانند بسیاری دیگر از مفاهیم علوم انسانی، هر کدام از صاحب نظران با توجه به قلمرو، دامنه و میزان حضور فرهنگ در عرصه‌های اجتماعی، مادی و معنوی تعریف و برداشت خود را از فرهنگ ارائه داده‌اند. (ابوالقاسمی، ۱۳۸۴: ۱۴)

ویژگی اصلی فرهنگ و تمدن اسلامی و حیانی بودن آموزه‌ها و مبانی آن است به‌طوری که در نگرش توحیدی در جهان‌بینی، انسان‌شناسی و طبقه‌بندی علوم، نگرش معناگرایی و باطن‌گرایی در تربیت انسان‌ها، جهان‌نگری و هنر معماری و عقلانیت با تعبیر «افلا تعقلون» مورد تأکید قرار گرفته است. (بهنیافر، ۱۳۸۸: ۸)

قرآن با دمیدن روح جدید بر پیکر نیم مرده جهان آن روز، فضای علمی و فرهنگی نوینی را پدید آورد و این امر نشان‌دهنده نگرش اسلام به علم و تمدن بوده و تمدن پُرشکوه اسلامی ناشی از رویکرد قرآن به علم و علم‌آموزی بوده است. همان‌طور که پارسیان در مقاله خود از قول زرین‌کوب اشاره می‌کند که پیغمبر خود نیز در

مطالعات

فقدوت مؤمن

سال دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱

پیشرو - جامعه‌شناسی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

عمل، مسلمانان را به نوشتن تشویق می‌کرد. پس از جنگ بدر هر اسیری که توانایی پرداخت فدیة را نداشت در صورتی که به ده تن از اطفال مدینه، سواد و خط می‌آموخت آزادی می‌یافت. (پارسیان، ۱۳۸۸: ۱۰)

در ادبیات دینی شاهد تشویق مسلمانان در کمک و مساعدت به یکدیگر هستیم. به‌طور مثال خداوند متعال در آیه ۱۷۷ سوره بقره خطاب به مؤمنان به آنان گوشزد می‌کند که نیکی تنها عبادت نیست بلکه کمک به هم‌نوع است.

جوزف نای^۱ معتقد است که گواه قدرت در منابع نیست، بلکه در رفتار تغییر یافته ملت‌هاست. جیمز روزنا^۲ معتقد است که داشتن منابع تنها یک جنبه از قدرت است و قدرت یک کشور، تنها تا زمانی دارایی ارزشمندی است که عوامل دیگر بدان پاسخ دهند. بنابراین توجه به قابلیت‌ها و توان مادی یک کشور که دارای نقش است، شرط لازم است، ولی کافی نیست. آنچه به همین اندازه اهمیت دارد، تبدیل این سرمایه و منابع در فرایندها و نفوذ و تأثیر حقیقی بر نتایج و فاکتورهای مهمی است که نتایجی را به‌وجود می‌آورد که براساس توزیع شاخص‌های قدرت، پیش‌بینی‌های غلطی خواهد داشت. (قربانی شیخ نشین و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳۰) تاریخ نشان می‌دهد که اسلام نیز به خوبی توانست فرهنگ مردم جاهلیت را تغییر دهد و حتی بعضی رفتارهای غلط مردم کشورهای متمدن آن زمان را تغییر دهد و با تعالیم خود سعی کرد تا میزان اعتماد را در بین امت مسلمان افزایش دهد. به‌عنوان مثال وقتی صحبت از «حق الناس» می‌باشد و آن را بر حق الله الویت می‌دهد و یا زمانی که از عدم خیانت در امانت صحبت می‌شود همه این موارد نشان از سرمایه اجتماعی و انسانی است که اسلام برای مسلمانان فراهم کرد.

مفهوم سنتی فرهنگ سیاسی نقش اساسی و مهمی را در توسعه نظام‌های سیاسی هانتینگتون^۳ (۱۹۶۷) ایفا می‌کند و متذکر می‌شود که نیروهای سنتی عناصر قدرتمند و مهمی در کشورها هستند به گونه‌ایی که متأثر از سرعت تغییرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی هستند. (ای. پریس، ۱۹۹۹: ۱۴) اسلام نیز با پتانسیل

1. Joseph Nye
2. James Rosenau
3. Huntington

بسیار خوبی که داشت توانست در تمامی برهه‌های تاریخی خود را هماهنگ و همسو با تغییرات جوامع بسازد علی‌رغم اینکه فرهنگ غنی خود را از دست ندهد.

ارزش‌های سیاسی اسلامی

آنچه در مسأله اسباب نزول مورد اتفاق همه مسلمانان از آغاز تاکنون بوده است این است که آیات نازل شده در پی این‌گونه حوادث و رخدادها، به هیچ‌وجه منحصر و محدود به همین امور نمی‌باشد. بلکه پیام، دستورالعمل و قانون وضع شده در آیات، همانند سایر آیات قرآن، عام و فراگیر است و همه موارد مشابه را به گونه‌ای یکسان شامل می‌شود. محققان علوم قرآنی از این شمول با عنوان «العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب» تعبیر کرده‌اند. (کلانتری، ۱۳۸۰: ۱۲۰) بنابراین قرآن به‌عنوان یکی از منابع راهنمای مسلمانان در تمامی اعصار و زمان‌ها عمل کرده است و فقیهان با بهره‌گیری از آن به علاوه احادیث معتبر دستورات و قوانین کشورهایی که بر پایه اسلام اداره می‌شوند را استخراج می‌کنند.

امام خمینی (ره) در توصیف حکومت اسلامی می‌نویسد: حکومت اسلامی سلطنت مطلقه و استبداد نیست، بلکه مشروطه‌است. البته نه مشروطه به معنی که امروز متعارف شده‌است. مقصود از مشروطه در حکومت اسلامی، این نیست که قوانین تابع آرای اشخاص و اکثریت مردم باشد. این که می‌گوییم مشروطه، از این جهت است که در حکومت اسلام، سلطان مقید است که در اجرا و اداره شرط‌هایی را رعایت بکند. این‌ها یک مجموعه شرط هستند که در قرآن کریم و سنت رسول اکرم (ص) معین شده‌است. یعنی سلطان، باید مقید به احکام و قوانین اسلام باشد و این قوانین را رعایت کند و همین قوانین در جامعه اجرا شود. (خمینی، ۱۳۵۷: ۵۲) در اسلام منشأ تمامی قدرت‌ها خداوند است: «انَّ القوه لله جميعاً» (بقره: ۱۶۵) و هیچ قدرتی نیز جز به مشیت الهی و غیر از ناحیه او پدید نمی‌آید: «لا قوه الا بالله» (کهف: ۳۹) به عبارت دیگر اسلام هیچ قدرت فی نفسه و بالذات دیگری جز خداوند را در عالم به رسمیت نمی‌شناسد. همچنین انتشار اقتدار در اسلام از رأس به ذیل است. چنان‌که اقتدار پیامبر تابع و جلوه‌ای از قدرت خداوند متعال بود که

مطالعات

قدرت موم

سال دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱
پیشرو - جامعه‌شناسی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

به جانشینان او - اعم از حاکمان و عالمان - منتقل گردید. (خانی، ۱۳۸۹: ۱۵۳).

سیاست، به معنای درست آن، بخش جدایی ناپذیری از دین مقدس اسلام است که خداوند آن را برای جامعه بشری، از زمان بعثت پیامبر اکرم (ص) تا روز قیامت، برگزیده است؛ زیرا، سیاست که به معنای «اداره کشور و مردم» است در فرهنگ و قاموس اسلام جز به معنای راه و روش پاک و سالم عاری از هر گونه فریب و نیرنگ و ستم و خودکامگی نیست، و در بردارنده بالاترین آزادی‌های انسانی است و دست انسان را می‌گیرد و او را به کمال در دنیا و آخرت می‌رساند. بنابراین، سیاست اسلامی تنظیم‌کننده بهترین برنامه‌های حکومتی در جهت تعامل آن با ملت خود و با سایر دولت‌های همسایه و غیر همسایه است. همچنین آزادی‌های کامل و مشروع اقلیت‌های دینی را تضمین می‌کند و حتی مهر و رأفت آن، حیوانات را نیز در بر می‌گیرد. سیاست اسلام بر صلح و آشتی و عدم خشونت و احترام به آرا و عقاید دیگران مبتنی است و میدان را برای مخالفان باز می‌گذارد، و در عرصه‌های گوناگون زندگی فردی و اجتماعی آزادی‌های فراوانی اعطا می‌کند.

سیاست خارجی اسلامی

در نظریه اسلامی سیاست خارجی نیز ماهیت و تعریف متمایز و متفاوتی می‌یابد. در این نظریه، سیاست خارجی به صورت «ادای تکلیف مبتنی بر مصلحت» تعریف و تحلیل می‌شود. از این‌رو، متغیر مستقل تبیین‌کننده کانونی و کلیدی که سیاست خارجی و تحولات و تغییرات آن، تابعی از آن است را ارائه می‌دهد. این امر بدان معنی است که مصلحت مفهوم تحلیلی کانونی در نظریه اسلامی سیاست خارجی است که رفتارها و تغییرات و تحولات سیاست خارجی دولت اسلامی را بر مبنای آن تبیین و تحلیل نمود. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۳۵)

احکام حکومتی، بر مبنای ولایت حاکم اسلامی که خود حکم اولیه شرعی است، با لحاظ نمودن مصالح اجتماعی و عمومی وضع می‌شود. از نظر امام خمینی، موضوع حکم حکومتی و مبنای صدور آن، مصالح حکومتی و عمومی می‌باشد. از این‌رو، دایره مصالح عمومی و حکومتی که احکام حکومتی بر پایه آن صادر

می‌شود به حوزه مباحث و حتی احکام شرعی اولیه و ثانویه منحصر نمی‌شود. (حسینی، ۱۳۸۵) بلکه حاکم اسلامی به اقتضای ولایت مطلقه و تأمین مصالح حکومت، در صورت تشخیص مصلحت می‌تواند برخلاف احکام شرعی (اولیه و ثانویه) حکم صادر کرده و یا آن‌ها را موقتاً تعطیل نماید. زیرا «حکومت شعبه‌ای از ولایت مطلقه رسول الله (ص) است و یکی از احکام اولیه اسلام است و مقدم بر تمام احکام فرعیه حتی نماز، روزه و حج است». (امام خمینی، ۱۳۷۱: ۱۷۰)

هر یک از مؤلفه‌های اقتدار اسلامی در سیاست خارجی اسلامی را در اندیشه‌های امام(ره) و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به‌عنوان چکیده تفکرات فقهی-شیعی ایشان که از منابع و مصادر اصلی شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، می‌توان بررسی و استخراج نمود که در این صورت، به ترتیب عبارتند از «نفی سبیل»، «ظلم‌ستیزی»، «عزت اسلامی» و «وحدت امت اسلامی» (خانی، ۱۳۸۹: ۱۶۰) مبنای سیاست خارجی پیامبر اسلام(ص) بر گسترش اسلام به تمام نقاط جهان بوده است و نمونه آن ارسال نامه برای تمام کشورها از جمله ایران (در زمان خسرو پرویز) بوده است و همگی را دعوت به اسلام و صلح کرده است و بدین طریق اسلام نه تنها اسلام را به جهان صادر کرد بلکه پیغام صلح و برادری را همراه آن ساخت. همچنین اگر لازم بود پیامبر اسلام(ص) در جنگ‌ها شرکت می‌کرد و مانع از سلطه غیرمسلمانان بر مسلمانان می‌شدند که همانا نفی سبیل می‌باشد و همواره تأکید داشتند که غیر مسلمان در هیچ شرایطی نباید و نمی‌بایست بر مسلمانان حکومت داشته باشد و با توجه به شرایط کنونی جهان، اسلام با قواعد خاص خود تنها راه رهایی ابنای بشر از جنگ نر می‌است که دنیای استکبار به راه انداخته است.

سیاست خارجی اسلام بر مبنای گسترش آن به تمام دنیا بوده است همان‌طور که قرآن در سوره نمل با اشاره به داستان حضرت سلیمان(ع) و بلقیس (ملکه سبأ) به امت خود نشان می‌دهد که باید پیام خدا را به تمام جهان رساند و از تمامی امکانات بهره برد تا کسانی که مخالف هستند را به تسلیم واداشت.

نظریه اسلامی سیاست خارجی بر مفهوم «انسان فطری» مبتنی است. انسان

مطالعات

تقدیرت موم

سال دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱

تبیان - جامعه‌شناسی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

فطری، از هردو مفهوم «انسان اقتصادی» در نظریه‌های خردگرا و «انسان اجتماعی» در نظریه‌های سازه‌نگاری و انتقادی متفاوت و متمایز است. چون وجه اشتراک هر دو انسان اقتصادی و انسان اجتماعی، تصمیم‌گیری و کنش بر مبنای انگیزه شهوت و غریزه است. انسان فطری، برخلاف این دو، مخلوقی ماقبل اجتماعی و موجودی اجتماعی با سابق و انگیزه‌های فطری الهی است. چون طبق انسان‌شناسی اسلامی، نفس انسان آمیزه‌ای از فطرت و غریزه است که در ستیز با یکدیگرند. از این رو، از یکسو، انسان بر اساس فطرت الهی خود به‌طور بالقوه دارای کلیه معارف و ملکات حسنه است. به گونه‌ای که انسان به حکم این فطرت الهی گرایش‌های انسانی، معنوی و خدایی دارد که وی را فارغ از هرگونه جنسیت و ملیتی به سوی حقیقت‌جویی، حق‌طلبی، عدالت‌خواهی، آزادی‌خواهی، ظلم‌ستیزی و نوع‌دوستی سوق می‌دهد و برمی‌انگیزد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۱۴)

چارچوب نظریات جامعه‌شناختی

فرانسیس فوکویاما^۱ نظریه‌پرداز نئومحافظه‌کار آمریکایی در سال ۱۳۶۷ در یک سخنرانی با عنوان «باز شناسی هویت شیعه» می‌گوید: «شیعه پرنده‌ای است که افق پروازش خیلی بالاتر از تیرهای ماست. پرنده‌ای که دو بال دارد، یک بال سبز و یک بال سرخ، بال سبز این پرنده مهدویت و عدالت‌خواهی و بال سرخ او، شهادت‌طلبی است که ریشه در کربلا دارد. این دو بال شیعه را فنا ناپذیر کرده است. اما این پرنده، زرهی به نام ولایت‌پذیری به تن دارد که با آن زره قدرتش دوچندان می‌شود. در میان مذاهب اسلامی، شیعه تنها مذهبی است که به ولایت فقهی نظر دارد. یعنی فقیه می‌تواند ولایت داشته باشد، این نگاه، برتر از نظریه نخبگان افلاطون است.» (ممتاز، ۱۳۸۹: ۱) فوکویاما بر این باور است که جامعه مدرن بدون پشتوانهٔ مذهب، فرهنگ و سنت تاریخی از پایه فرو خواهد ریخت. او در خصوص موفقیات جوامع مدرن معتقد است تنها به این علت توفیق یافته‌اند که قادر به زنده نگه‌داشتن سرمایه اجتماعی انباشته شدهٔ قرون متمادی شده بودند. (ازکیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۳۷)

1. Francis Fukoyama

سرمایه اجتماعی عبارت است از اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی متقابل گروه‌های اجتماعی، احساس هویت جمعی و گروهی، احساس وجود تصویری مشترک از آینده و کارگروهی (فوکویاما، ۱۳۷۹). همچنین وی عنوان می‌کند سرمایه اجتماعی عبارت است از توانایی‌های افراد برای کار کردن با یکدیگر به منظور دستیابی به اهداف مشترک در گروه‌ها و سازمان‌ها. (فوکویاما، ۱۹۹۵: ۱۰)

در واکاوی مفهوم سرمایه اجتماعی از منظر و نگاه دینی، گنجینه‌های ارزشمندی، حاکی از توجه مبانی دین به روابط اجتماعی انسان‌ها و تبیین رفتار مطلوب قابل مشاهده و دسترسی است، اما آنچه مهم می‌نماید، کشف و استخراج این مابع و معادن ارزشمند است و دارا بودن گنج، تا زمان عرضه آن، به خودی خود واجد ارزش نیست. سرمایه اجتماعی معطوف دو شاخص مهم است:

۱. سرمایه اجتماعی در لایه ارتباطی مردم-مردم (اعتماد مردم به یکدیگر).
۲. سرمایه اجتماعی در لایه ارتباطی مردم-حاکمیت اعتماد مردم به دولت) (قدسی، ۱۳۸۹: ۱۴۳)

همچنان‌که انقلاب اسلامی ایران با بهره‌گیری از اعتماد ملی به‌عنوان سرمایه اجتماعی و بُعد چهارم قدرت توانست به تعمیق وحدت و همبستگی ملی و تجمیع کلیه اقشار و گروه‌های ملی و مذهبی کشور همت گمارد و با بهره‌مندی از مشارکت عمومی، فرهنگ استقلالی، بسیجی، سازندگی، اصلاح‌طلبی و عدالت‌خواهی را در جامعه گسترش بخشد. وفاق اجتماعی به‌عنوان مظهر قدرت نرم توانست به ایفای کارکردهایی چون همفکری، هم‌احساسی، هم‌کنشی، و شکل‌گیری ذهن اجتماعی که به همکاری و تعامل میان گروه‌های مختلف اجتماعی می‌انجامد، پردازد و نظم درونی و بی‌نیازی از نظم بیرونی و سیاسی را آشکار سازد زیرا در پرتو انقلاب اسلامی پایایی و پویایی نظم درونی افزون‌تر بوده و ضریب اعتماد اجتماعی میان گروه‌های گوناگون جامعه از یک‌سو و مردم و دولت از سوی دیگر ارتقاء یافته است. گیدنز^۱ معتقد است که اسلام دینی است که پیوسته محرک عمل سیاسی بوده است، وی قرآن را نیز به‌عنوان کتاب مقدسی معرفی می‌کند که پر از دستوراتی

1. -Giddens

است که مؤمنان را دعوت به مبارزه در راه خدا می‌کند. (گیدنز، ۱۳۸۷: ۵۱۶)

رویکرد جدید جنبش‌های اجتماعی معطوف به قدرتی است که به تعبیر استیون لوکس ۱ «بعد سوم قدرت» نام گرفته است. قدرتی که ماهیت آن متفاوت شده است و چهره تازه‌ای یافته که مبتنی بر ذهنیت‌پردازی و اقناع‌سازی است. در این رویکرد، زور، عریان و خشونت، نمود کمتری دارد و در عوض، توانایی به‌دست آوردن خواسته‌ها از طریق مجذوب کردن (به جای اجبار و تشویق) صورت می‌گیرد. این کار از طریق جذابیت‌های فرهنگی و ایده‌های سیاسی انجام می‌شود. در واقع زمانی که شما دیگران را وادار می‌کنید ایده‌های شما و آنچه شما می‌خواهید را بپذیرند، بدون این‌که برای این کار، زور یا امتیاز مادی صرف کنید، در این صورت از قدرت نرم استفاده شده است. کلی، ۲۰۰۲: ۸) این چهره جدید قدرت در نظر لوکس ایدئولوژیک است و ذهنیت فرد از طریق روش‌هایی مانند تبلیغات دستکاری و به این طریق اعمال قدرت می‌شود.

رویدادهای فرهنگی، برنامه‌های مبادله‌ای، بنگاه‌های سخن‌پراکنی یا آموزش زبان یک کشور و آموزش مطالعه فرهنگ یک کشور و جامعه اغلب به‌عنوان ابزار قدرت نرم ملاحظه می‌شوند. هرچند این فعالیت‌ها به‌طور مستقیم قدرت نرم را تولید نمی‌کند، بلکه چیزی که آن‌ها این فهم را افزایش می‌دهند، تصویر مثبت را تغذیه می‌کنند و خواهان اسطوره‌سازی از کشورشان هستند. برای انجام این کار اولین و مهمترین قدم ترجمه زیبایی، خوبی و درخشندگی کشورشان در قدرت نرم می‌باشد. (ال. ویونگ، ۲۰۰۹: ۱۲)

برگر^۲، در بحث پیرامون ابعاد فرهنگی جهانی شدن بیان داشت که فرهنگ‌های برخوردار از جذابیت نرم، به منزله تهدیدی برای فرهنگ‌های دیگر محسوب می‌شود. (نائینی، ۱۳۸۹: ۲۰) تهدید نرم را می‌توان تحولاتی دانست که موجب دگرگونی در هویت فرهنگی، مدل و الگوهای رفتاری مورد قبول یک نظام سیاسی می‌شود.

1. Steven Lukes
 2. Berger

ادعاهای اساسی نظریه اینگلهارت^۱ عبارتند از این که اولاً مردم بیش از همه برای چیزهایی ارزش قائل می‌شوند که نسبتاً کمیاب هستند و ثانیاً، ارزش‌های بنیادی شخص بازتاب‌دهنده شرایط عینی هستند که طی سال‌های پیش از بلوغش بر او حاکم بوده‌اند. وی معتقد است که ارزش‌ها به گونه‌ای بسیار عمیق‌تر از اعتقادات ایدئولوژیک منعقد شده‌اند؛ ارزش‌ها جنبه‌ای از ساختار شخصیتی هستند که از طریق جامعه‌پذیری ایجاد شده‌اند و در احساس‌ها ریشه گرفته‌اند. (نش، ۱۳۹۰: ۱۳۸-۱۳۹)

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی قدرتی نرم بر پایه شیعه‌گرایی، فقاقت‌مداری و مردم‌گرایی است که ولایت فقیه تجسم عینی و عملی این قدرت در صحنه داخلی و بین‌المللی است. هر چه به لحاظ تفکر، روش و عمل بتوان این عناصر را به دنیا بیشتر معرفی کرد عمق تأثیر آن نیز روزافزون خواهد شد. در دوران جدید که استعمار تمام تلاش خود را معطوف تغییر ارزش‌های جوامع کرده است، بنابراین شناخت ارزش‌های سیاسی اسلام برای شناساندن بیشتر آن یکی از ضروریات محسوب می‌شود.

برپایه سخنرانی فوکویاما مشخص می‌شود که نظریه‌پردازان جامعه‌شناختی به قدرت اسلام پی برده‌اند و آن را مدنظر دارند. همچنین وی سرمایه اجتماعی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام را یکی از عوامل مؤثر می‌داند، فرهنگ اسلامی به‌عنوان یکی از اجزای (اجتماعی) موجبات تحکیم و انسجام جوامع اسلامی را فراهم می‌آورد اما بررسی وضعیت کلی تحول شاخص‌های سرمایه اجتماعی در ایران در نزدیک به سه دهه اخیر گویای جریان افول و نزول این سرمایه، علیرغم تحولات سیاسی و اجتماعی حادث است و درک و دریافت این واقعیت، ضرورت بازسازی این سرمایه را در سایه نگرش‌ها و سیاست‌های نو می‌طلبد و البته در این میان دولتمردان و نخبگان نقش راهبردی را به عهده دارند (ازکیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۵۸) بنابراین توجه به

مطالعات
قدرت نرم
شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱
پیشرو: جامعه‌شناختی مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

1. Inglehart

این مطلب یکی از ضروریات جامعه و دوران معاصر می‌باشد همچنین طبق نظریه نای فرهنگ باید برای دیگر افراد و جوامع جذابیت داشته باشد و اسلام در این زمینه دارای پتانسیل بسیار بالایی می‌باشد و تاریخ حکایت از نفوذ اسلام در بیشتر نقاط جهان به دلیل همین جذابیت‌های فرهنگی آن دارد.

مؤلفه دیگر نظریه نای در قدرت نرم ارزش‌های سیاسی (زمانی که با افکار عمومی داخل و خارج منطبق باشد) و حضرت امام خمینی (ره) که خود از احیای راسخین فرهنگ محمدی و علوی و سرآمد عارفان بودند، در زمان معاصر تئوری سازگاری دین و سیاست را، با الگوگیری از سرور خود علی (ع)، عینیت بخشیدند. ایشان نشان دادند که لازمۀ عارف بودن اهل عزلت بودن نیست. او آشکار ساخت که هیچ منافاتی نیست که ما هم اندیشه والای عرفانی را داشته باشیم و هم اندیشه اجتماعی نهادی دیدن ثروت و قدرت را و این دو را؛ نه تنها با هم عجین کنیم، بلکه یکی را دقیقاً مجرای اعمال دیگری بدانیم. اقتضای ارکان سه‌گانه دین آن است که دین در کنار سیاست و عرفان، همراه مسائل و مسؤولیت اجتماعی و شریعت و طریقت و حقیقت همگام با هم باشند. نظریات جامعه‌شناختی فوکویاما و گیدنز نیز بر اهمیت موضوع سیاست اسلامی صحه می‌گذارد؛ زمانی که فوکویاما در سخنرانی خود از قدرت شیعه می‌گوید و همچنین گیدنز از تعالیم رهایی‌بخش قرآن و اسلام سخن می‌گوید این دو نفر معتقدند که اسلام با یکسان‌سازی زبان اسلام در بین مسلمانان علی‌الخصوص شیعه قدرتی را فراهم می‌کند که هیچ قدرتی قادر به مقابله نخواهد بود.

آخرین مؤلفه نظریه نای، سیاست خارجی (زمانی که مشروع و اخلاقی تلقی شوند) می‌باشد. بر طبق نظریه لوکس، برگر و همان‌گونه که ال. ویونگ نیز متذکر می‌شوند در قدرت نرم بدون زور و خشونت، تنها از طریق اقناع‌سازی و جذابیت قادرند تا فرهنگ ملت‌ها را تغییر دهند و همچنین اینگلههارت در نظریه ارزشی خود معتقد است که ارزش‌ها از ایدئولوژی‌ها مهم‌ترند زیرا ارزش‌ها در همه شرایط ثابت می‌مانند در حالی که ایدئولوژی‌ها تغییر می‌کنند بنابراین اسلام از طریق ارزش‌سازی آن را در فرد نهادینه‌سازی می‌کند و ارزش‌ها برای تمام افراد بشر نیز مشروع و

اخلاقی می‌باشند.

بنابراین اسلام از طریق آموزه‌های دینی و قرآنی خود ارزش‌هایی را برای امت خود فراهم آورد تا با استفاده از آن اسلام را در سرتا سر جهان بگستراند، اسلام از طریق زور و نیرنگ قصد ورود و همه‌گیری در جهان را ندارد همان‌طور که در سوره بقره با اشاره به «لا اِکراه فی الدین» (بقره: ۲۵۶) نیز متذکر می‌شود بنابراین اسلام از طریق فطرت بشر و آنچه در سرشت او جاریست وارد عمل می‌شود و در دل‌های افراد نفوذ می‌کند. همان‌گونه که انقلاب اسلامی نیز با بهره‌گیری درست از این مؤلفه‌ها توانست در ایران نیز چنین حکومتی را براساس آموزه‌های اسلام برپا کند. همچنین اسلام برخلاف دنیای استعماری نیازی به اسطوره‌سازی ندارد زیرا همان‌طور که قرآن اشاره می‌کند پیامبر اکرم (ص) را به‌عنوان «اسوه حسنه» (احزاب: ۲۱) به دنیا معرفی می‌کند، «اسوه» انسان کاملی است که شایسته رهبری و تاسی و سرمشق است و افراط و تفریط در او وجود ندارد؛ از این‌رو دیگران می‌توانند با کمال آرامش و اطمینان راهش را پی بگیرند و سرمشق خویش قرار دهند، ولی باید بدانند هیچ‌گاه به رتبه و درجه او نمی‌رسند، زیرا «اسوه» همواره پیشرو و پیشتاز و امام است و مأموم و اسوه‌پذیر به دنبال او نه در مرتبه او و یا جلوتر از او، شخصیتی که هیچ نقصی در او راه نیست و مسلمانان با شناخت از این شخصیت بزرگوار به وی اقتدا می‌کنند و آن را مظهر و الگوی خود می‌سازند.

مطالعات

قدرت نرم

سال دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱

پیشینه - جامعه‌شناسی - مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

پیشنهادهای راهکارها

اگرچه شناخت سیاست‌های اسلام و حتی خود اسلام تنها در همین چند صفحه نمی‌گنجد و بررسی و غور بیشتری در این باب را می‌طلبد اما با بررسی نظریات جامعه‌شناسی مرتبط و شناخت مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام راهکارهایی برای بهره‌گیری بیشتر از این مؤلفه‌ها برای کشور و مسلمانان پیشنهاد می‌شود:

تقویت اعتماد در بین ملت مسلمان ایران از طریق فرهنگ‌سازی در جامعه و تقویت بنیان‌های آن.

ایجاد قوانین محکم‌تری در زمینه اعتمادسازی در مقابل کسانی که بخواهند

از اعتماد دیگران در جهت منافع شخصی خویش بهره‌برداری کنند و زمینه تقلیل سرمایه اجتماعی را فراهم می‌آورند.

فراهم‌سازی بسترهای مشارکت آحاد مردم در زمینه‌های مختلف در جهت تقویت سرمایه اجتماعی.

فراهم آوردن زمینه‌های مناسب برای آشنایی بیشتر مردم با اسلام و رهنمودهای مؤثر آن در ابعاد مختلف زندگی ایشان.

فراهم آوردن بستر و ایجاد گفتمان‌های مذهبی در کشورها مختلف برای آشنایی بیشتر ملل مختلف با اسلام خصوصاً کشورهایی که با فارسی‌زبانان مشترکاتی داشته باشند.

منابع

- ابوالقاسمی، محمدجواد (۱۳۸۴). به سوی توسعه فرهنگی دینی در جامعه ایران، تهران، مرکز پژوهش‌های توسعه فرهنگ دینی جهان معاصر.
- ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا؛ ایمانی، علی؛ احمدرش، رشید (۱۳۸۹). نظریه‌های اجتماعی معاصر، تهران، علم.
- بهنیافر، احمدرضا (۱۳۸۸). «آسیب‌شناسی تمدن و فرهنگ اسلامی در زمینه تولید علم در جهان امروز»، فصلنامه علوم اسلامی، سال چهارم، شماره سیزده، بهار.
- پارسیان، علی (۱۳۸۸). «جستاری در عوامل فراز و فرود تمدن اسلامی»، فصلنامه علوم اسلامی، سال چهارم، شماره شانزده، زمستان.
- حجازی، فخرالدین (۱۳۶۰). نقش پیامبران در تمدن اسلامی، تهران، انتشارات بعثت.
- حسینی، علی (۱۳۸۵). «نظریه مصلحت از دیدگاه امام خمینی (ره)»، فصلنامه اندیشه صادق (ع)، شماره ۵.
- حسینی کازرون، سیداحمد (۱۳۷۳). «ارتباط فرهنگ عامه با فرهنگ عمومی»، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره پنجم.
- خانی، حسین (۱۳۸۹). «مؤلفه‌های نظری «اقتدار ملی» در سیاست خارجی اسلامی، با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی (ره)»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال سیزدهم، شماره سوم، پائیز.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۱). صحیفه نور، ج. ۲۰، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
- _____ (۱۳۵۷). ولایت فقیه؛ حکومت اسلام، چاپ دوم، تهران، امیرکبیر.

دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۹۰). «نظریه اسلامی سیاست خارجی: چارچوبی برای تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی»، فصلنامه روابط خارجی، سال سوم، شماره اول، بهار.

مطالعات
قدورت فورم

سال دوم / شماره پنجم / بهار ۱۳۹۱
پژوهش‌های جامعه‌شناختی
مؤلفه‌های قدرت نرم اسلام

- ساروی، علی (۱۳۹۰). «جنگ نرم و تهاجم فرهنگی»، پرسمان، شماره ۱۰۵، مهر، ۶۳.
 فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). پایان نظم، ترجمه غلام عباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان، چاپ اول.
- قدسی، امیر (۱۳۸۹). «جایگاه سرمایه اجتماعی در بازتولید قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، شماره ۳۰، پائیز.
- قربانی شیخ نشین، ارسلان؛ کرمی، کامران؛ عباس زاده، هادی (۱۳۹۰). قدرت هوشمند؛ تحول نوین قدرت در عصر جهانی شدن، فصلنامه روابط خارجی، سال سوم، شماره چهارم، زمستان.
- کلاتری، ابراهیم (۱۳۸۰). «وحي و فرهنگ عصر نزول»، فصلنامه علمی-پژوهشی دانشگاه الزهراء، سال یازدهم، شماره ۴۰، زمستان.
- گیدنز، آتونی (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی، مترجم: منوچهر صبوری، تهران، انتشارات نی.
- ممتاز، علی (۱۳۸۹). «مهم‌ترین مؤلفه‌های قدرت نرم انقلاب اسلامی»، ویژه‌نامه قدرت نرم انقلاب اسلامی، مورخ یکشنبه ۱۳۸۹/۱۱/۱۷، شماره انتشار ۱۷۷۶۵
- نایینی، محمدعلی (۱۳۸۹). «درآمدی بر ماهیت‌شناسی جنگ نرم»، فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، شماره ۲۸، بهار.
- نش، کیت (۱۳۸۰). «جامعه‌شناسی سیاسی معاصر: جهانی شدن، سیاست و قدرت»، مترجم: محمدتقی دلفروز، تهران، کویر.
- هرسیج، حسین؛ تویسرکانی، مجتبی (۱۳۸۹). تأثیر مؤلفه‌های هویت‌ساز ایرانی بر قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره سوم، شماره ۹، بهار.
- E. Price, Daniel. (1999). Islamic political culture, democracy, and human rights: a comparative study, United state of America, praeger publishers, Also available at: <http://books.google.com>.
- Fokoyama, F.(1995). Social capital at world bank. Strategic and operational implications of the concept, New York, Colombia University Press.
- Kelly,P.(2002).Soft power for hard heads, The weekend Australian,june8.
- L.Vuving,Alexander.(2009).How soft power works?, paper presented at the American Political science Association annual meeting, Toronto, <http://ssrn.com/abstract=1466220>.
- Nye, J.S.(2005).Soft Power And Higher Education, Harvard: Harvard University Press, Also available at: www.educause.edu/ir/library/pdf/FFP0502S.pdf,accessed: 18 Dec.2008.